

La mongeta seca

(ALDC, IV, 863. *La mongeta seca*)

Es tracta de la ‘llavor madura comestible de la mongetera, generalment reniforme, de mida variable i de color divers’, que a voltes es redueix al determinant (*seca* 22, 58) però que sovint s’usa sense aquest, *mongeta* (s. XVI) (var. *monget* 8, 16, 17, 26), dim. de *monja* 7 (*monja seca*), femení de *monge*, *monjo*, del llat. vg. MONICUS (< llat. tardà MONACHUS ‘anacoreta, frare’ ← gr. ΜΟΝΑΧΟΣ, der. de ΜΟΝΟΣ ‘un, sol’); la motivació podria ser deguda al color blanc de la mongeta seca comparat amb l’hàbit de religioses, més que “parce que les haricots forment de fond de la nourriture des monastères”, com vol algú. El mot rep altres determinants, a més de *seca*, per tal de distingir-la de la *mongeta tendra*: *mongeta vella* (pron. [b'ejə] 34 o [v'eə] 71, 72, 75), *mongeta blanca* 70, *mongeta d'esgranar* 43. Veg. mapa 549.

Fesol deriva del llat. FASEOLUS, var. de PHASELUS, per adaptació al suf. -EOLUS molt freqüent (cf. it. *fagiolo*, port. *feijão*, oc. *faisol*); en són var. el dim. *fesolet* 122, el femení *fesola* 32, 36-38 i les sintagmàtiques *fesola seca* 42, *fesol sec* 18, 40, 46, 52, 68, 105, 157, 168, *fesol vell* 47 (pron. [b'ej]), *fesol en gra* 23; *fresol* deu ser resultat d’una repercussió de la líquida. *Friol* 106 és una var. del cast. o arag. *frijol*.

El nucli de *bajoca seca* 124 (dim. *bajoqueta* 189, 190) prové d’un llat. vg. *BAJOCCA, var. de BAJANA ‘fava de Baia’.

Tavella (*tavella seca* 102) és un der. de TABELLA ‘tauleta; bancal de vinya’ a través d’un procés metonímic.

Finalment tenim tres castellanismes de poca extensió: *judia*, *alúbia* i *habitxuela*. El primer, pron. [χ]udia 93 ([χ]udia *seca* 102, 108) o [χ]odia 100, amb la velar pròpia del cast. i l’alternança [o]/[u] freqüent davant

i tònica, però que en alg. presenta *juria* (*juria seca* 85), amb rotacisme de la -d- i palatal inicial [dʒ], ço que indica que es tracta d’un castellanisme primerenc introduït quan en cast. no s’havia realitzat el canvi de /z/ en /χ/. La motivació semàntica no és clara: **1**) pel fet que les mongetes quan bullen salten cap amunt semblantment a hipotètiques actituds dels jueus que no es deixen batejar; **2**) per algun tipus de taca o pel color generalment groc com els distintius semblants que portaven els jueus a l’edat mitjana; **3**) per comparació de la forma cornuda de les tavelles amb el drap en forma de banyes que duïen els jueus provençals de l’edat mitjana. *Alúbia* 132, 134 és un manlleu cast. a l’ar. LÚBIYA, que, per fonosintaxi (*la* [a]lúbia), la /- esdevinguda inicial s’ha palatalitzat en *allúbia* 87, 94 (com LOCU > *lloc*, LACU > *llac*, etc.). *Habitxuela* 178, 190 és préstec del cast. *habichuela*, que deriva del llat. vg. *FABICELLA, dim. de FABA ‘fava’, per interferència de lleguminoses (veg. asturià *faba* ‘mongeta’, llat. *phaselus* ‘mongeta’, però der. *phaselaria* ‘plat de faves’ [DELL]).

Quant a les àrees, notem la gran extensió de *fesol*, que en el cat. central ha perdut terreny a favor de *mongeta* (*seca*) pel fet de ser aquest un mot predominantment urbà, propi de Barcelona (Badia, 1979; “Fasols. Phaseolus”, Torra, 1640; “Fasol. Mongeta, llegum”, Labèrnia, 1839), i més expressiu. El mot originari *monja*, com en oc., es manté en una àrea lateral, com és el ross. *Fresol*, arraconat a l’alacantí, podria deure la ròtica al cast. *frijol*, si no és resultat d’una repercussió de la líquida.

Són mots normatius *mongeta*, *mongeta seca* i *fesol*, des del DG₁, 1932.